

СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ МУАССАСАЛАРИДА ХАРАЖАТЛАР
ҲИСОБИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Шанасирова Нодира Абдуллаевна -
"Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини
механизациялаш муҳандислар институти"
Миллий тадқиқот университети, PhD, доцент

https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss6/a7

Аннотация: Мақолада соғлиқни сақлаш муассасаларида харажатлар ҳисобини такомиллаштириш масалалари хусусида тадқиқот олиб борилган бўлиб, мавзу доирасида хулоса ва таклифлар шакллантирилган.

Калит сўзлар: соғлиқни сақлаш, бюджет ташкилот, бухгалтерия ҳисоби, харажат, пул маблағлари

ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УЧЕТА ЗАТРАТ В
УЧРЕЖДЕНИЯХ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

Шанасирова Нодира Абдуллаевна -
Национальный исследовательский университет
«Ташкентский институт инженеров ирригации и
механизации сельского хозяйства»,
кандидат технических наук, доцент

Аннотация: В статье проведено исследование по вопросам совершенствования хозрасчета в учреждениях здравоохранения, в рамках темы сформулированы выводы и предложения.

Ключевые слова: здравоохранение, бюджетная организация, бухгалтерский учет, затраты, средства.

ISSUES OF IMPROVING COST ACCOUNTING IN HEALTHCARE INSTITUTIONS

Shanasirova Nodira Abdullaevna -
"Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural
Mechanization Engineers" National Research
University, PhD, associate professor

Abstract: In the article, research was conducted on the issues of improving cost accounting in healthcare institutions, and conclusions and suggestions were formed within the topic.

Key words: healthcare, budget organization, accounting, cost, funds

Кириш. Жаҳонда соғлиқни сақлаш муассасаларида харажатлар ҳисоби ва унинг назоратига бағишланган илмий тадқиқотлар таҳлилида, ресурсларни тўғри тақсимлаш, харажатлар ҳисобини юритиш ҳамда бошқарув ҳисобини самарали ташкил қилиш орқали тиббий хизматлар сифати ва самарадорлигини оширишга эришилган. Сўнгги йилларда соғлиқни сақлаш тизимида харажатлар ҳисобини шаффоф ва аниқ юритиш мақсадида сезиларли ишлар амалга оширилмоқда. Умуман, соғлиқни сақлаш муассасаларида маблағларнинг шаклланиши ва сарфланишини назорат қилиш, жумладан, харажатларни самарали юритиш бугунги кунда муҳим масалаларидан бири ҳисобланади.

Адабиётлар таҳлили. Харажатлар ҳисоби бўйича тадқиқотчи олимларнинг кўплаб илмий тадқиқотлари мавжуд бўлиб, шу бўйича ўз тадқиқотимизни кўриб чиқсак. Жумладан, В.В.Ковалёвнинг фикрича, харажатлар, биринчидан, қачон ва фақат таққослаш амалга оширилганда, ҳисоб-китобларнинг тегишли харажатлари, бир томондан, даромадлар билан, иккин-

чидан, молиявий маблағлар билан акс эттирилган шаклда юзага келади. Ҳар доим бухгалтерия молиявий натижаси ҳисобланган муддатни танлаш билан «боғланган». Бу иккинчи молиявий натижани ҳисоблаш учун муҳим бўлган асосий харажатлардир, чунки охири фарқ молиявий даромадларни ушбу турли хил даромадларни келтириб чиқарган харажатлар (ёки бир қисмдан фойдаланиш) билан таққослаш йўли билан ҳисобланади[1].

М.И.Кутернинг фикрича, харажатлар ташкилот товар марказларини (узоқ муддатли энг моддий ва номоддий товарлар, хом ашё, материалларнинг бир қисми, ярим тайёр маҳсулотлар, товарларни қайта сотиш ва бошқалар) ва учинчи шахсларнинг моддий хизматларини сотиб олган пайтда пайдо бўлади. партиянинг эришилиши мумкин бўлган ташкилотлар (ёруғлик, иситиш, канализация, сув таъминоти, транспорт харажатлари, хизматлар ва бошқалар), ишлаб чиқариш, шунингдек, ходимлар билан расмий ҳисоб-китоблар, меҳнатга ҳақ тўлаш усуллари, ижтимоий ва бошқа мажбуриятлар гуруҳла-

ри. Норматив харажатларнинг пайдо бўлиши пул маблағларини, бошқа қимматли мол-мулкни тўғри тўлаш, ташкилотнинг даъво ҳуқуқларининг пасайиши (бошқа дебиторлик қарзлари) ва энергия ташкилотининг қарз мажбуриятлари қийматининг ошиши билан бирга келади [2].

Шундай қилиб, уланишларни кўриш мумкин, икки муаллифларнинг харажатлар бўйича фикри кескин фарқ қилади. В.В.Ковалёв, шунингдек, фақат ходимларнинг натижаларнинг молиявий қисми бўйича ҳисоботнинг кўпайишида акс эттирилганлиги ҳақида қарор қабул қилади ва М.И.Кутер товар ва хизматлар учун тўловни сотиб олиш учун нақд пул маблағларини тўлаш бўйича чиқарилган.

А.В.Федотов “бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобининг асосий вазифаларидан бири харажатларнинг аниқ назорати эканини таъкидлайди. Унинг фикрича, бюджет харажатлари бухгалтерия ҳисоби ва иқтисодий моҳияти ўзига хос турдаги сифат ва миқдорий жиҳатдан тавсифланиши мумкин бўлган моддий, меҳнат ва пул ресурсларининг ўзига хос турлари билан намоён бўлади. Сифат хусусиятлари бизга иқтисодий характерга эга бўлган ҳар бир турдаги харажатларнинг умумий мақсади ва уларнинг миқдор қийматини ўрнатишга имкон беради”[3].

Бюджет харажатлари марказий равишда тақсимланган пул маблағлари бўлиб, муайян даражада давлатнинг иқтисодий ролини ифода-лаш учун хизмат қилади. Шу сабабли улар хўжалик юритувчи субъектларининг харажатларига ўхшаш талабларга жавоб беради.

Л.П.Курочкина эса, “соғлиқни сақлаш муассасалари харажатлари ҳақида сўз юритиб, тиббиёт муассасаларида харажатларни ҳисобга олиш ва ҳисоботини юритиш ҳисоб ишларининг энг қийин йўналишларидан бири эканлигини, улар турли хил фаолият турларидан, яъни, бюджет ва бюджетдан ташқари харажатлардан таркиб топганлигини таъкидлайди”[4].

Ўзбекистон Республикаси “Давлат бюджет-тида турувчи ташкилотларнинг бюджетдан ажратилган маблағлар бўйича харажатлар сметасини ва бюджетдан ташқари маблағлар бўйича даромадлар ва харажатлар сметаларини тузиш кўриб чиқиш, тасдиқлаш ва рўйхатдан ўтказиш, шунингдек штатлар жадвалини тузиш ва рўйхатдан ўтказиш тартиби билан белгиланган”[5].

Мазкур тартибга кўра асосий тушунчалардан фойдаланилади:

-харажатлар сметаси-бюджет ташкилотлари томонидан марказлаштирилган молия-бухгалтерия хизматлари ва бюджетдан маблағ олувчиларга тегишли молия йили учун тузиладиган ва зарур бўлган маблағларнинг умумий миқдори, харажатлар моддалари бўйича кўзда тутилган бюджетдан ажратилган маблағлар акс

эттирувчи, бир йиллик молиявий режасини акс эттирувчи ҳужжат ҳисобланади.

-бюджет муассасасининг бюджетдан ташқари (аҳолига пулли хизмат кўрсатиши асосида, давлат томонидан йўналтирилган мақсадли жамғармалари ёки хомийлардан) келиб тушган маблағлари бўйича уларнинг ишлатилиши ташкилотлар томонидан тузиладиган ва тасдиқлан-диган ҳужжат яъни смета харажатлари бўйича назарда тутиляпти ва ушбу ҳужжатда маблағ-нинг ташкил бўлиш манбалари ва қонунчиликка риоя қилган ҳолда фойдаланиш йўналишлари кўрсатилган бўлиб, бюджетдан ташқари даромадлар тушумларининг олдиндан прогноз қилинган ҳажмлари акс эттирилади;

- харажатлар бўйича эса моддада келтирилган Давлат бюджети харажатларининг иқтисодий мазмун моҳиятига қараб, тўловларни аниқ турларини ифодалайди;

-ҳисобот йилининг сўнггида: “келгуси йил учун вақтинчалик харажатлар сметаси тузилади, яъни ташкилотларнинг йиллик харажатлар сметаси тасдиқлангунга қадар амал қилувчи ҳужжат ҳисобланади ва жорий молия йилининг 25 декабригача Бюджет ташкилотлари учун тасдиқланган Низом асосида тузилади ва тартибга солинади”[5].

Тадқиқот методологияси. Илмий изла-нишлар жараёнида таҳлил ва синтез, аналитик таҳлил, қиёсий таҳлилнинг самарали усуллари-дан фойдаланилди. Тадқиқотимизда қиёсий таҳ-лил, аналитик таҳлил соҳалари ёрдамида муаммони чуқур ўрганишга ҳаракат қилдик. Муаммони ҳал этишга олиб келадиган стратегик йўналишлар белгиланмоқда.

Таҳлил ва натижалар. Бухгалтерия ҳисо-бининг мақсади ташқи ва ички фойдаланувчи-ларни ўз вақтида аниқ ва тўлиқ ҳамда ишончли ахборот билан таъминлаш бўлса, унинг вазифа-лари мазкур мақсаддан келиб чиққан ҳолда корхона ва ташкилотларда маълумотлардан ишончли ва тўлиқ бўлишини ҳамда ўз вақтида бўлишини ташкил этишдан иборатдир. Шу боис, ҳисоб юритишда ҳам мазкур мақсад вазифалар-дан келиб чиққан ҳолда иш юритиш мақсадга мувофиқ.

Хўжалик юритувчи субъектларда ҳисоб юритиш бир мунча мураккаб бўлиб, маблағлар-ни ишлаб топиш ва унинг сарфланиши ҳисобини юритиш билан белгиланади. Бюджет ташки-лотларида эса, тасдиқланган смета асосида ҳи-соб ишларни ташкил этилади, бюджет маблағла-рининг сарфланиши юзасидан назорат амалга оширилади.

Таъкидлаш жоизки, бюджет ташкилотла-рида бухгалтерия ҳисобининг асосий вазифала-ридан бири бухгалтерия ҳисоби ва харажатлари-ни аниқ ва ўз вақтида амалга оширилишини, шунингдек, бухгалтерия ҳужжатларининг сақла-

нишини таъминланиши шарт.назоратидир. Давлат бюджети харажатлари – давлат маблағлари фондини тақсимлаш ва улардан мақсадли фойдаланиш билан боғлиқ бўлган иқтисодий муносабатлардир

Ўрганишлар шуни кўрсатдики, бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини юритиш ва унинг асосий вазифалари бўйича тадқиқотчилар ва олимлар томонидан турли фикр-мулоҳазалар билдирилган.

“Бюджет ташкилотлари ва бюджет маблағлари олувчиларнинг харажатлар сметаси ва штат жадвалларини тузиш, тасдиқлаш ва рўйхатдан ўтказиш тартиби тўғрисида”ги Низомнинг 4-иловасига мувофиқ бюджет ташкилотлари учун кўзда тутилган маблағлар ўтган йилининг охиригача чорагидаги бюджет томонидан ажратилган маблағлардан ортиқча бўлмаслиги керак ва қонунчиликда белгиланган тартибда тадбирларни амалга ошириш учун харажатлар суммасига аниқлаштрилиши мумкин, яъни бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари оладиган маблағлари – қонунчиликда кўзда тутилган бюджетдан ташқари манбалар ҳисобидан муассасалар ихтиёрига келиб тушадиган маблағлар ҳисобланади.

Бюджет ташкилотининг штат жадвалининг тасдиқланган ташкилий тузилмаси, штатлар бирликлари, намунавий штатлар ва бюджетдан молиялаштириш нормаларига мувофиқ ишлаб чиқилади ва тасдиқланади. Бюджет ижроси жараёнида юзага келадиган барча қўшимча харажатларга ташкилотларнинг харажатлар сметаларига қонунчиликда белгиланган тартибда тегишли ўзгартиришлар киритиб борилади. Келгуси йил учун ишлаб чиқариш кўрсаткичларини ёзма равишда хабар киладилар.

Харажат сметалари бўйича, харажатларнинг ҳисоблаб чиқилиши ҳамда маблағга бўлган эҳтиёжларга мувофиқ ижтимоий-иқтисодий ривожланиш кўрсаткичларини ва тежалиши ва иқтисод қилинишини қатъий тартибни ўрнатган холда амалга оширилади. Харажатларни ҳисоблаб чиқишда қуйидагиларга қатъий амал қилиши мақсадга мувофиқдир:

-Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг бошқа қарорлари, Президент фармонлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишлари;

-Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг идоравий норматив ҳужжатларига;

-бюджет муассасаси режалаштирилишининг меъёрий услубларига;

-товарлар ва хизматларининг давлатимиз томонидан тартибга солинадиган нарх-наволари ва таърифларига, шунингдек хўжалик юритувчи субъектлар ва ташкилотларининг айрим товарлари ва хизматлари баҳоларига;

-Ўзбекистон Республикаси ва Қорақалпоғистон Республикаси вазирликлари, идораларининг раҳбарлари, тегишли хокимиятларнинг бошқармалари ва бўлимлари, раҳбарларининг ўзига қарашли ташкилотларнинг келгуси йил учун харажатлар сметаларини тузиш масалалари бўйича кўрсатмалари ва таклифларига, агарда улар қонун ҳужжатларига зид бўлмаса. Жумладан:

-харажатлар сметасига иш ҳақи учун маблағлар бюджет тўғрисидаги ҳужжатлар асосида муассаса ходимларининг маошлари ва иш ҳақининг ставкалари ва уларга ажратилган қўшимча тўловларидан, бир йилга ҳисоб китоб қилинган устамалар тўлашга, амалдаги намунавий штатлар ва нормативларга риоя қилишдан келиб чиқиб амалга оширилади. Хўжалик усули билан бажариладиган иш ва хизматлар учун иш ҳақи сметаларга келаси йил харажатлари, яъни бюджет йили харажатлари сметада кўзда тутилган ишлар ҳажмларидан келиб чиқиб киритилади;

Соғлиқни сақлаш муассасаларида доволаш, болалар ва бошқа ижтимоий-соҳа бюджет ташкилотларда овқатланишга кетадиган харажатлар қонун ҳужжатлари билан тасдиқланган бюджетдан маблағ оладиган ташкилотларининг ҳар бир тури учун тасдиқланган овқатланиш кунининг натурал нормаларидан ва ўртача йиллик сонидан келиб чиқиб ҳисобланади;

- дори-дармон буюмларни харид қилиш учун кетадиган харажатлар кунига бир беморга ҳисобланадиган дори-дармонлар меъёрига қараб белгиланади: стационарларда – ҳар бир жой кунга, шифохоналарда ҳар бир шифокор учун алоҳида белгиланади, агар қонун ҳужжатларида бошқаси кўрсатилмаган бўлса;

- ижтимоий-маданий ташкилотларнинг айрим гуруҳлари учун кийм-кечак, пойафзал, чойшаб, ётиш анжомлари ва бошқа юмшоқ буюмларни сотиб олишга кетадиган харажатлар мавжуд моддий таъминотнинг амалдаги меъёрлари асосида ажратилган маблағлар доирасида, ҳисоб ишлари амалга оширилади;

Юридик шахс мақомига эга бўлган ва бюджет маблағларидан ташқари харажатларга эга бўлган ва бу харажатларнинг қопланиши бошқа манбаларига эга бўлган ташкилотлар ҳам қўшимча даромадлар ва улар орқали келиб чиқадиган харажатларга сметалар тузадилар.

Соғлиқни сақлаш соҳаси ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётида алоҳида ўрин тутлади. Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, соғлиқни сақлаш тизими тиббий муассасаларнинг турли шакллари ва ташкилий-ҳуқуқий тузилмалари билан самарали фаолият кўрсатади.

Юқоридаги кўрсаткичларимиз шуни кўрсатмоқдаки, “соғлиқни сақлаш тизимида давлат бюджетидан ажратилган маблағлар сарфи,

асосан бюджет ташкилотларига маблағларни йўналтирилиши ҳисобига амалга оширилади” [6]. Масалан, 2010 йилда 1716, 5 млрд.сўм ажратилган бўлса, бу кўрсаткич 2020 йилга келиб 19 397,2 млрд.сўмни кўрсатмоқда. Яъни 2020 йилда 2010 йилга нисбатан 8.85 % га ўсганлигини кўришимиз мумкин. Бу эса давлат томонидан соғлиқни сақлашга катта эътибор қаратилганлигидан далолат беради. Бу маблағларнинг оқилона ва мақсадли сарфланишини таъминлаш, ҳамда уларга тегишли ахборотларни шакллантирилиши ва уларда марказлашган бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш асосида амалга оширилади.

Бюджет кодексининг 61-моддасига мувофиқ “тиббиёт муассасаларининг моддий рағбатлантириш ва ривожлантириш жамғармаси даромадлари қуйидагиларни ҳисобига шаклланди”[7]:

-тиббиёт ташкилотларига ажратиладиган бюджет ҳажмининг умумий ҳажмининг 5 фоизгача бўлган миқдордаги “бюджетдан ажратиладиган маблағларига;

-фаолият ихтисослиги бўйича товарларни (ишларни, хизматларни) реализация, яъни сотишдан олинган даромад;

-ҳисобот чорагининг сўнгги иш куни охирида харажатлар сметаси бўйича тежалган маблағлар;

-тиббиёт ташкилоти балансида турган мол-мулкни ижарага беришдан олинган маблағларнинг бир қисми;

-белгиланган тартиб асосида бюджет ташкилоти тасарруфида қолдириладиган маблағлар;

- ҳомийликдан тушган маблағлар ҳисобига шаклланди” [5].

Хулоса ва таклифлар. Юқоридагилардан кўришимиз мумкинки, соғлиқни сақлаш муассасаларида харажатларнинг шаклланиши ўзига хос хусусиятга эга. Яъни харажатлар таркиби жиҳатдан аниқ режалаштиришни талаб этсада, улар реал факт асосида ҳисобга олиб борилади. Бу эса, беморлар таркиби, сони ва бошқа шунга ўхшаш соҳанинг ўзига хослиги билан бевосита боғлиқ.

Давлат бюджети маблағларидан соғлиқни сақлаш тизимида янада самарали фойдаланиш мақсадида қуйидаги вазифалар белгиланди:

-давлат томонидан кафолатланган фуқароларга бепул тиббий ёрдам кўрсатиш ҳажмларини аниқ белгилаш;

-давлат ижтимоий стандартларининг минимал даражасини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий қилиш борасида давлат дастурини қабул қилиш керак. Бунда молиявий сарф-харажат нормативлари, тарифларини шакллантириш, тартибларини ишлаб чиқиш, давлат бюджети маблағларидан соғлиқни сақлаш тизимида янада самарали фойдаланиш имкониятини кенгайтириш чораларини кўриш лозим.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар:

1. Ковалев главным В.В. Финансовый классифици анализ: Управление достачн капиталом. Выбор таким инвестиций. Анализ входящейтчетности. – М.: Финансы и статистика, 2014. – 233 с.
2. Кутер М.И. Теория выделни бухгалтерского учета: полнеия учеб. 3-е подтвериьзд. перераб. и ботки доп. – М.: оказния ИНФРА-М, 2012. – 476 с.
3. Федотов А.В. Организация аудита эффективности использования бюджетных средств по содержанию учреждений здравоохранения. // Бухгалтерский учет в бюджетных и некоммерческих организациях. -2006. № 22.
4. Курочкина Л.П. “Учет затрат и калькулирование себестоимости услуг в бюджетном учреждении” Л. П. Курочкина//, “Бухгалтерский учет в бюджетных и некоммерческих организациях”. 2007. № 7.
5. Ўзбекистон Республикаси молия вазирлигининг 2014 йил 14 ноябрдаги 74-сонли буйруғи билан тасдиқланган “Бюджет ташкилотлари ва бюджет маблағлари олувчиларнинг харажатлар сметаси ва штат жадвалларини тузиш, тасдиқлаш ва рўйхатдан ўтказиш тартиби тўғрисида”ги низоми.
6. <http://www.stat.uz> -Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитасининг расмий сайти асосида тайёрланган.
7. Ўзбекистон Республикасининг “Бюджет кодекси” 26 декабрь 2013 йилда ЎРҚ 360 - сонли қонуни билан тасдиқланган.
8. Qurbanov, Z., & Isaev, F. (2017). Иқтисодий барқарорликни ифодаловчи кўрсаткичлар таҳлили. *Iqtisodiyot Va Innovatsion Texnologiyalar*, (1), 321–328. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/9190
9. Исаев, Ф. (2021). Совершенствование методики расчета налоговой нагрузки. *Экономика и образование*, (6), 86–91. извлечено от <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/286>
10. Исаев Ф. Камерал солиқ текширувларини ўтказишда солиқ таҳлилидан фойдаланишни такомиллаштириш //Экономика и образование. – 2021. – №. 4. – С. 172-176.
11. Курбанов З.Н., Исаев Ф.И. Налоговый анализ как новое направление экономического анализа //актуальные вопросы совершенствования бухгалтерского учета, статистики и налогообложения организации. – 2017. – С. 246-254.
12. Isaev F. (2017). Солиқ имтиёзларининг солиқ юки кўрсаткичига таъсири таҳлили. *Iqtisodiyot Va Innovatsion Texnologiyalar*, (6), 294–301. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/9579
13. Исаев Ф.И. Солиқларни таҳлика-таҳлил қилиш методикаси. //Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий-электрон журнали. – 2021.
14. Isaev F. (2021). Мол-мулкни солиққа тортишни такомиллаштириш. *Iqtisodiyot Va Innovatsion Texnologiyalar*, (6), 326–333. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/12224
15. Исаев, Ф. (2022). Солиқ таҳлилини ўрганиш зарурати. Архив научных исследований, 2(1). извлечено от <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/720>
16. Курбанов З., Исаев Ф. Солиқ ҳисоби ва солиқ ҳисоботининг баъзи масалалари //Экономика и образование. – 2022. – Т. 23. – №. 4. – С. 190-196.
17. Исаев, Ф. (2022). РЕСУРС СОЛИҚЛАРИ ТАҲЛИЛИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ МЕТОДИКАСИ. *Iqtisodiyot Va ta'lim*, 23(5), 171–176. Retrieved from <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/742>